

Fri press är grunden för det demokratiska samtalet

När historiker i framtiden tittar tillbaka på det begynnande 2000-talet så kommer en sak att synas tydligt: Hur kommunikationstekniken förändrat samhället. Inte minst hur den omskapat det mentala landskap som vi rör oss i.

På gott och ont har den förändrat politikens grundförutsättningar. Det märks särskilt på de många orter där lokalpressen är i kris. Där tidningarna har lagt ner sina lokalredaktioner har det vanliga demokratiska samtalet stannat av. Det går inte längre, på samma sätt som förr, att diskutera vad som händer i kommunen. Journalistiken har ersatts av sociala medier. Invånarna har bildat egna lokala Facebook-grupper. Men där uttalar sig inte ortens makthavare, varken politiker eller företagsledare, och än mindre blir de ställda till svars.

Går det att få syn på mentala landskap som förändras? Gammalt tankegods ligger kvar i det mentala rummets djupstrukturer. Tankar har sin egen arkeologi. Man kan försöka kika ner under ytan och se vad som döljer sig där.

Somligt stiger uppåt och börjar bli synligt igen. De ultranationalistiska rörelserna, med en politisk agenda tabubelagd och undertryckt ända sedan slutet av andra världskriget, vinner framgångar med den nya teknikens redskap. Extremhögern bedriver vad de kallar metapolitik.

Genom sociala medier försöker de modifiera hela den politiska kulturen. Genomdriva en omgörning

av vår mentala tankekarta, och förflytta gränsen inne i våra huvuden för vad som är möjligt och lämpligt att tänka och säga. Alltså utmana själva premisserna för det vi håller för viktigt och sant och föra in antidemokratiska värderingar och rasidéer i debattens fokus istället.

Dags för nya mentala rum

Mentala rum kan vara svåra att få syn på. Men de finns. Ibland är de särskilt påtagliga. Den metapolitik som idag vill blåsa liv i fascismens idéarv från 1920- och 1930-talet är ett exempel. Men det finns andra. Och jag tänker att vi verkligen skulle behöva blåsa nytt liv i ett helt annat idéarv igen, arvet från det liberala genombrottet på 1830- och 1840-talet. En tid då nya tidningar skapade nya mentala rum i det kollektiva tankelandskapet.

Jemtlands tidning utkom med sitt första nummer 1845. Redaktör "Onkel Adam" skrev att länets invånare var i

Bygd och natur
krönikör **MAJA HAGERMAN**
är historiker,
författare,
vetenskaps-
journalist och
TV-producent.

Hon är bl a
medarbetare i
Dagens Nyheter
och har skrivit
uppmärksammade
böcker som *Spåren
av kungens män*,
Tusenårsresan, *Det
rena landet* och
Käraste Herman
samt producerat
ett tiotal historiska
dokumentärer
för SVT.

Hemsida:
majahagerman.se

stort behov av ett ”föreningsmedel”. En ny tidnings huvudändamål var inte att skriva om all världens stora olyckor och katastrofer. Nej, de tidiga liberala tidningsmakarna skapade den fria pressen för att de ville upprätta ett slags frimodigt samtal, en offentlighet bortom prästernas predikan och överhetens ordergivning.

Många nya tidningar grundades de här åren. De har haft en enorm betydelse och flera av dem kommer ut än idag: Nya Wermlands-tidningen startade 1837, Östgöta Correspondenten 1838 och Barometern 1841. Här propagerades för en ny tid, för näringsfrihet och frihandel, för skråsamhällets upplösning och en folkrepresentation grundad på allmänna val, för yttrandefrihet och stopp för den kungliga indragningsmakten. I spalterna fanns stoff som intresserade den växande medelklassen; handels- och sjöfarts-underrättelser, börsnoteringar, valutakurser, information om tekniska landvinningar och vetenskapliga nyupptäckter.

Här engagerade sig handelsmän och skollärare, boktryckargesäller, militärläkare, lantmätare och stadvaktmästare i en intensivkamp om makt och idéer, värderingar och åskådningar. Och i tidningens följetong fann de berättelser som gestaltade tidens stora livsåskådningsfrågor och moraldebatt.

Är sökbara på KB

Många av dessa gamla tidningar är fritt sökbara på Kungliga bibliotekets sajt, tidningar.kb.se. På några sekunder kan man klicka fram Nerikes Allehanda från 1844. Den blev tryckt med handpress på

”Där tidningarna har lagt ner sina lokal-redaktioner har det vanliga demokratiska samtalet stannat av.”

Nerikes Allehanda grundades år 1843. Året därpå annonserades bl a om de vilda djur som fanns att se i Örebro stad (bildden). På databasen tidningar.kb.se finns många av de svenska dagstidningar som grundades för snart 200 år sedan.

ett enda stort ark, och sedan vikt så att tidningen fick fyra sidor. Varje lördagsmorgon klockan åtta publicerades ett nytt nummer.

Nerikes Allehanda kom att förändra sin stad. Den innehöll inte bara allmänna kungörelser utan också en redaktionell text under rubriken ”Örebro” om vad som förevarit under veckan. Annonser speglade också ett myllrande liv, som att ett resande teatersällskap ska komma till staden, att det blir försäljning av siden, sammet och fin tobak på marknaden och att ett menageri med 30 olika djur visas upp på Fischerska gården.

Den fria pressen gav en berusande upplevelse av nya samtalsrum, som kan jämföras med vår tids upplevelse av internet. Känslan av att en slags ny dimension av verkligheten har öppnat sig. En dimension där även främlingar kan nå varandra och utbyta information och tankar på ett mycket friare och mer jämbördigt sätt än vad som någonsin förr varit möjligt. Att man kan sitta ensam på sin kammare och ändå inte vara ensam alls, utan i sitt läsande ingå i en mycket stor gemenskap. Men framför allt: den fria pressen skapades inte av tryckpressarna utan av de tidningsmakare som använde dem. Och de hade en mycket bärkraftig vision av en ny och rimligare värld. ●